

Viittomakielen peruspiirteet

EINO SAVISAARI — ANTTI VANNE *Viittomakieli: johdatus kielen olemukseen ja käyttöön*. Gaudeamus, Helsinki 1979. 73 s.

Monikaan ei tiedä, että viittomakieli on Suomen kolmanneksi yleisin kotimainen kieli, mikäli kriteerinä pidetään kielenkäyttäjien lukumäärää. Viittomakieltä käyttää noin 5 000 ihmistä tärkeimpänä viestimenään. Suurin osa heistä on varhaiskuuroja, ts. henkilöitä, jotka ovat joko syntyneet kuuroina tai menettäneet kuulonsa ennen puhekielen normaalia omaksumista. Näillä kuuroilla on viittomakieli äidinkielenään, tai tarkemmin sanottuna ensimmäisenä kielenään.

Kuulevat eivät yleensä ole viittomakieltä tunteneet eivätkä tunnustaneet, ja siksi monilla on siitä virheellisiä käsityksiä ja ennakkoluuloja. Joku uskoo, että viittomakieli on vain toisen luokan »primitiivinen kieli», toinen että se on suomen kielen surkastunut muunnos. Jopa ammattilingvistikin osoittavat joskus omaksumensa liioitellun käsityksen viittomakielen toissijaisuudesta (tuoreita esimerkkejä ovat Per Linell, *Människans språk*, LiberLäromedel, Lund 1978, s. 20, ja Rune Ingo, *Om icke-språklig kommunikation*, *Finsk Tidskrift* 7—8 / 1979, s. 370).

Kielten yleisen teorian näkökulmasta viittomakieli täyttää (vokaalisuutta lukuun ottamatta) luonnollisen kielen määritelmän kriteerit: perusviittomien määrä on periaatteessa rajaton (niitä on ainakin 3 000), viittoman muotoa ei yleensä voi ennustaa vaikka tuntee tarkoitteen muodon, kielen käyttö ei ole sidoksissa välittömään tilanteeseen ja perusviittomia yhdistelemällä tiettyjen sääntöjen mukaan voidaan rakentaa melkein mitä tahansa uusia pitempiä sanomia. Viittomakieli on siis sekä symbolista että omaksuttua, rakenteellista ja (käytöltään) luovaa.

Viittomakieli-kirjasen tarkoituksena on välittää perustietoa kuurouden aiheuttamista viestintä- ja muista vaikeuksista sekä viittomakielen peruspiirteistä ja sen suh-

teesta luonnolliseen puhe- ja kirjoituskieleen (huomattakoon ohimennen, että lingvistiikan perinnäinen termi »luonnollinen kieli» sisältää epäonnistuneen vivahteen vihjaillessaan, että muut kuin tavanomaiset puhekielet olisivat »epäluonnollisia»). Kirjoittajat ovat maamme parhaita viittomakielen tuntijoita: kuurojenpappi Eino Savisaari toimii myös Kuurojen Liiton viittomakielitoimikunnan puheenjohtajana, ja Antti Vanne on toimikunnan sihteeri.

Kirjassa esitetään perustietoja kuulovammaisten ryhmittelystä, kuurouden vaikutuksesta elämänpiiriin ja persoonallisuuden kehitykseen sekä kuuron lapsen kielenkehityksestä. Kielentutkijaa kiinnostavat eniten viittomisen lajeja, varsinaisen viittomakielen rakennetta ja käyttöä sekä viittomien typologiaa koskevat luvut. Keskeisenä lähteenä kirjoittajilla on ollut Brita Bergmanin »Tecknad svenska» (SÖ-rapport 28, LiberLäromedel/Utbildningsförlaget, Skolöverstyrelsen 1977).

Varhaiskuurojen käyttämä kieli on siis kieli siinä missä puhesuomikin, mutta eri kieli eikä suinkaan suomen kielen surkastuma. Viittomakielen rakenne poikkeaa monin tavoin suomen kielen rakenteesta: kieliopillisia morfeemeja on vähemmän, kongruenssisääntöjä ei ole, adjektiiviattribuutti seuraa pääviittomaansa taikka voidaan sulauttaa (inkorporoida) siihen, jolloin esim. suuriliikkeinen talo-viittoma vastaa suomen ilmausta *iso talo*, pieniliikkeinen ilmausta *pieni talo*, kysymys- ja kieltoviittomat ovat yleensä lauseen lopussa, ajan ja paikan adverbiaalit yleensä lauseen alussa, »tempukset» eli aikasuhteet ilmaistaan alussa olevilla itsenäisillä viittomilla, joiden vaikutusala ulottuu seuraavaan »tempusviittomaan», jne.

Viittomat ovat verbaalisia kieleen kuuluvia eleitä; sovinnainen viittoma ei ole mitenkään ekstraverbaalinen. Koska puhuvienkin kuurojen prosodisten piirteiden, etenkin intonaation ja painotuksen, hallinta on yleensä puutteellista, on helppo ymmärtää, miksi eleillä, ilmeillä ja pantomiimilla, viestijän kokonaisilmaisulla,

on tärkeämpi osuus viittomakielessä kuin normaalikuuloisten puhekielessä.

Toisin kuin usein luullaan, viittomakielessäkin pätee perussymbolien kaksoisjäsenitys: viittomien muoto on jäsennettävissä pienempiin toistuviin yksiköihin, jotka vastaavat foneemeja tai distinktiivisiä piirteitä (Bergman, mt.). Toisaalta eleiden käyttö mahdollistaa motivoituneiden symbolien käytön tehokkaammin kuin kuuloaistiin perustuvassa puhekielessä. Viittomien enemmistö onkin motivoituneita, joko ikonisia (kuvaavia) kuten /talon ääriiviivat/ 'talo' ja /kämmenen lyönti reidelle/ 'koira' taikka deiktisiä kuten /itsensä osoittaminen rinnan korkeudella/ 'minä' ja /nenän osoittaminen/ 'nenä'. Kuten koiran viittoma osoittaa, ikonisuus voi olla melko epäsuoraakin. Täysin mielivaltaisten viittomien osuus koko viittomistosta lienee noin 15—20 %.

Simultaanisella viittomisella tarkoitetaan viittomakielen muotoa, joka perustuu varsinaiseen viittomakieleen mutta jota on kehitelty suomen kielen suuntaan mm. sanajärjestystä muuttamalla ja keksimällä päätteitä vastaavia viittomia. Simultaanista viittomista käytetään paljon kuurojen opetuksessa, mutta se on oikeastaan eri kielimuoto kuin varhaiskuurojen käyttämä varsinainen viittomakieli.

Puhekielen esittely ja käsitteistö on kirjassa paikoin puutteellista. Puhekielen piirteiden listasta on tärkein prosodinen piirre eli intonaatio jäänyt pois (s. 21), ja muidenkin piirteiden luonnehdinnat ovat turhan ylimalkaisia (esim. »painotus antaa sanoille ja lauseille erityisen merkityksen»). Sana ei varsinaisesti saa »uutta merkitystä» (s. 27), kun sen referenssi laajenee (esim. sanalla *äiti* opitaan viittamaan paitsi omaan äitiin muihinkin äiteihin). Taksonomisen kieliteorian maininta (s. 26) on tuskin tarpeen luonnehdittaessa tiukan empiristisiä näkemyksiä kielen luonteesta. Mentaalisen kielenkäsityksen esittelyn yhteydessä (s. 26) voisi viitata Vygotskiin ja Piaget'hen, joiden kielenomaksumisteoriat korostavat ensimmäisen kielen omaksumisen tärkeyttä sekä ajatte-

lun kehitykselle että sosiaalistumiselle. Käsitteestä ei voi johtaa sitä äänteellisesti muistuttavaa sanaa (s. 55), mutta kylläkin fyysisistä tarkoitteista; ikoniset viittomat eivät jäljittele niinkään näköhavain- toja kuin itse tarkoitteiden muotoja ja toimintoja (s. 55); termin »viite» sijasta olisi parempi käyttää vakiintunutta termiä *tarkoite*.

Persoonallisuuden ja ajattelun kehityksen sekä sosiaalistumisen kannalta viittomakieli on kuuroille yhtä keskeinen kuin kuuleville suomen kieli; kuurot tulisi ymmärtää omilla eikä kuulevien ehdoilla. Tämän tavoitteen saavuttamiseksi tarvitaan runsaasti asenteiden ja tietojen muokkausta, ja siinä Savisaaren ja Vanteen kirja on hyödyllinen apuneuvo. Ammatilingvistienkin perustiedot viittomakielestä ovat usein nykyaikaistamisen tarpeessa.

»Viittomakieli» on kielipoliittisestikin kiintoisaa luettavaa. Savisaaren ja Vanteen argumenttien pohjalta olisi mm. viittomakielen asemaa vahvistettava kuurojen opetuksessa sekä sen ja suomen kielen keskinäiset suhteet arvioitava uudelleen.

Fred Karlsson